

DVOSTRUKI UZLET NACIONALNE FILOLOGIJE, U 19. I 21. STOLJEĆU

(Vera Blažević Krezić: *Književnim radnjami za crkvu i domovinu. O novocrkvenoslavenskom jeziku Parčićeva misala iz 1893. Matica hrvatska, Zagreb 2020*)

U godini 2020. Vera Blažević Krezić objavila je knjigu „Književnim radnjami za crkvu i domovinu. O novocrkvenoslavenskom jeziku Parčićeva misala iz 1893“. Recimo odmah da je knjiga nagrađena Nagradom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti za najviša znanstvena i umjetnička dostignuća u Republici Hrvatskoj za 2020. godinu za područje filoloških znanosti.

Ova znanstvena knjiga bavi se Dragutinom Antunom Parčićem, odnosno njegovim *Rimskim misalom slavenskim jezikom* otisnutim 1892. u Rimu. Taj se opsežan znanstveni

rad (576 stranica) sastoji od četiri temeljna poglavlja: 1. *Parčićev misal* očima vanjske i unutarnje povijesti jezika, 2. Novocrkvenoslavenski jezični tipovi i razvojna razdoblja, 3. Iz jezika *Misala* i o jezičnoj koncepciji D. A. Parčića, 4. Zaključak.

Prije nego prođemo kroz knjigu recimo nekoliko riječi o tom velikom hrvatskom filologu koji je rođen u Vrbniku, 1832. a umro u Rimu, 1902. godine. Dragutin Antun Parčić bio je svestran i po mnogočemu prvi: zanimao se za kartografiju, botaniku, fotografiju- bio je jedan od prvih koji je snimio pomrčinu sunca 1861.

godine. Volio je snimati redovnike, a snimio je i samog sebe pa je u tom smislu i za današnje vrijeme bio suvremen (možda možemo govoriti o preteči „selfija“). No, svoj je opsežan filološki rad posvetio glagoljaštvu. Uzor glagoljaške knjige bio mu je hrvatski *Prvotisak*.

Poglavljem *Parčićev misal očima vanjske i unutarnje povijesti jezika* autorica nas upućuje na važnost istraživanja jezika *Parčićeva misala*. Njegov *Rimski misal slavenskim jezikom* (prvo izdanje: 1893; kasnija izdanja: 1896, 1905. godine) sastoji se od 800 stranica od kojih uvodnih 56 stranica čine uvodni tekstovi i molitve prije i poslije mise. Parčić je priredio i uredio misal što uključuje izradu matrice za glagoljska slova (po uzoru na slova *Prvotiska* iz 1483.), jezično ga uredio i napravio korekturu teksta, uz konzultaciju i raspravu sa suvremenicima: Franjom Račkim i Vatroslavom Jagićem vezano uz jezik; don Franom Bulićem i Ivanom Danilom vezano uz pismo. Ovaj misal simbolizira vrhunac obnove hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika nakon triju stoljeća istočnoslavenizacije liturgijskih knjiga. Osim misala Parčić je napisao i priredio za tisak i temeljne priručnike za služenje novim, jezično i pismovno obnovljenim liturgijskim knjigama (*Mali azbukvar*, *Grammatica palaeoslavica-latina*, *Rječnik*

latinsko-glagoljski). Vera Blažević Krezić u ovoj je knjizi prikazala procese njezinoga planiranja *Odbora za uređivanje liturgijskih knjiga i normiranje hrvatskoga novocrkvenoslavenskogajezika* u 19. stoljeću, te je opisala Parčićevu filološku koncepciju obnove crkvenoslavenskih liturgijskih knjiga. Parčić je bio jedan od članova *Odbora za sastavljanje i uređivanje novih liturgijskih knjiga*. Uz njega, u *Odboru* su bili: Franjo Rački, Mihovil Pavlinović, Ivan Berčić, Vatroslav Jagić, Đuro Daničić te kasnije Ivan Črnčić. Parčić se *Odboru* pridružio, kao i Črnčić, 1878. godine. Raspravljajući o jeziku, *Odbor* je rješenje vidio u jeziku kakav je bio u upotrebi u hrvatskoglagojskim liturgijskim knjigama do početka istočnoslavenizacije u prvim desetljećima 17. stoljeća. Veća su razilaženja među članovima *Odbora* bila kad je riječ o pismu: Bulić i Danilo u *Spomenici o prijepisu glagoljskog alfabeta na latinski za liturgijske knjige rimskoga obreda* objavljenoj u Zadru, na talijanskom jeziku, 1882. g. bili su za to da se glagoljica zamijeni latinicom, ali i da se jezik ispravi kako bi odgovarao prvotnim, kanonskim liturgijskim tekstovima. Argumenti za latinicu bili su: da je glagoljica teško usvojivo i nepraktično pismo, da čitatelj mora posvetiti mnogo pažnje materijalnoj strani riječi, a malo njihovu

značenju. Pritom kažu da se latinica lakše čita. Pomoću latinice olakšao bi se povratak slavenske liturgije. Važni su i ekonomski razlozi jer bi tiskara morala nabaviti glagoljska slova što bi izazvalo velike troškove. Ističu, kad je riječ o jeziku, da se on mora svesti na prvotnu pravilnost i čistoću starocrkvenoslavenskog jezika na svim jezičnim razinama. S druge strane, Milčetić (koji nije potpisnik navedene *Spomenice*) drži da je budućnost narodnoga jezika u liturgijskim knjigama neminovna, a ako to nije moguće, tada je potrebno održati hrvatsku redakciju crkvenoslavenskoga jezika. Premda se zalaže za hrvatski crkvenoslavenski jezik, Milčetićeви motivi njegova zauzimanja za taj jezik su drugačiji od Parčićevih. Naime, Parčić hrvatski crkvenoslavenski jezik predstavlja kao recenziju koja je najvjernije očuvala starocrkvenoslavensku normu, dok Milčetić taj jezik predstavlja kao drugi najbolji izbor (prvi bi bio narodni/ hrvatski jezik) jer se u njemu nalaze osobine hrvatskih govora koje su obogaćivale starocrkvenoslavensku normu. Što se pisma tiče, Milčetić se pridružuje latiničnoj struji, a prednost daje i ćirilici nad glagoljicom, ne smatra je obilježjem pravoslavlja i njome se već tiskaju kritička i faksimilna izdanja.

Parčić je na *Spomenicu* odgovorio svojim člankom *Za obstanak glagoljice* (1882). U članku Parčić

iznosi argumente koji govore u prilog hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku umjesto starocrkvenoslavenskoga i u prilog glagoljici kao prvome slavenskom pismu i tradicionalnome pismu hrvatskih biskupija. Prilikom argumentacije služi se popularnoznanstvenim stilom, svođeći citiranje slavističke literature na minimalnu mjeru. Vera Blažević Krezić te je Parčićeve argumente detaljno razradila čime je čitateljima pružila uvid u njegova razmišljanja i stavove vezane uz pripremu misala.

U istom članku Parčić je predložio da se datum hrvatskog Prvotiska obilježava kao poseban dan: „Pravedno bi bilo i hvalevrijedno taj dan, 22. veljače dojd. god. uzbuditi zamrlo čuvstvo prema našoj starini, proslavivši ga dostojno po naših čitaonica i književnih zavodah.“ Želja mu se ostvaruje u ovom našem vremenu kad upravo na 22. veljače obilježavamo Dan hrvatske glagoljice. *Parčićev misal* je bio njegovo životno djelo, napravljen je po uzoru na Prvotisak, u njega je vraćen hrvatski crkvenoslavenski jezik. To je posljednja liturgijska knjiga tiskana glagoljicom. Za taj ga je rad papa Lav XIII. imenovao začasnim komornikom sa zlatnom medaljom *Pro Ecclesia et Pontifice*.

Jedno je poglavlje ove knjige posvećeno recepciji *Misala*, njegovim ponovljenim izdanjima i Parčićevoj materijalnoj i duhovnoj

ostavštini. Zanimljivi su podaci o tome kako je prvo izdanje brzo rasprodano, krenulo se s njegovim dotiskivanjem, ali nakon prigovora o antidogmatskim sadržajima u *Misalu* obustavljeno je njegovo raspačavanje i počela je priprema trećeg izdanja. To je izdanje objavljeno 1905. godine. Ono je u literaturi poznato kao posljednja liturgijska knjiga otisnuta glagoljicom. Na temelju navedenog izdanja nastat će transkribirano izdanje Josipa Vajsa (1927), otisnuto latinicom u kojem je glagoljicom otisnut samo kanon mise, pri čemu je kanon mise otisnut paralelno i latiničnim pismom.

Autorica predstavlja ocjene, kritike i interpretacije jezika *Misala* od 1893. do suvremenosti. Ovdje iznosi kritike koje su uputili Vatroslav Jagić, Kvirin Klement Bonefaćić, Franjo Rački, Josip Leonard Tandarić, Milica Lukić, Mateo Žagar, Antonija Zaradija Kiš.

Drugo veliko poglavlje *Novocrkvenoslavenski jezični tipovi i razvojna razdoblja* podijeljeno je u šest poglavlja u kojima autorica govori o istočnoslavenizaciji hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga. Tom je istočnoslavenizacijom zastavljen prirodan razvoj hrvatske redakcije staroslavenskoga jezika. Termin *istočnoslavenizacija* preuzet je od slovenske znanstvenice Vande Babič i njime se nastoji precizno ukazati na crkvenu politiku, jezičnu

normu i pomoćne priručnike koje su maloruski unijati rabili u Rimu prilikom uređivanja i izdavanja crkvenoslavenskih liturgijskih knjiga u 17. i 18. st. U razdoblju istočnoslavenizacije liturgijskih knjiga prepoznaje se propadanje glagoljaštva u odnosu na razvoj hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika, za čiji se kraj simbolično veže posljednje lokalno hrvatskoglagoljsko izdanje Brozićeva brevijara iz 1561. godine. Autorica navodi pet Jagićevih razdoblja glagolizma, te periodizaciju glagoljaštva Eduarda Hercigonje. U nastavku predstavlja tada korištene nazive za jezik: *ilirski jezik, književni liturgijski jezik, slavenski narodni jezik, termini lingua Sclavina, Sclavinica, Sclavonica, Slovenicae litterae* i dr. Iznosi stavove filologa o procesu istočnoslavenizacije hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga: Hamma, Jagića, Dobrovskog, Kopitara, Broza, Vodnika, Stojkovića, E. Sgambati. Filolozi ukazuju na probleme kojima su se susretali promicatelji istočne novocrkvenoslavenske recenzije u hrvatskim glagoljskim knjigama. Najviše ih brine nerazlikovanje *književnog slavenskog jezika* od *narodnog jezika*. Nadalje, u ovom su poglavlju obrađeni jezik i pismo izdanja Rafaela Levakovića, Ivana Paštrića, Matea Karamana i Mateja Sovića te jezik i pismo Parčićevih domisalskih izdanja. Ovo posljednje analizirano je

temeljito kako bi čitatelj stekao uvid u ono što je prethodilo Parčičevom izdanju *Misala*.

Upravo jeziku *Misala* i jezičnoj koncepciji D. A. Parčića bit će posvećen treći, najveći dio knjige, s tim što treba imati na umu da je sve što je do ovoga poglavlja napisano zapravo velik i vrijedan uvod u ovo treće poglavlje koje je ujedno i glavna tema knjige, a to je jezična analiza spomenutog *Misala*. U tom velikom poglavlju autorica najprije daje sociolingvistički pogled na hrvatski (novo)crkvenoslavenski jezik. Govori o tri razdoblja hrvatskoga novocrkvenoslavenskoga jezika tijekom 19. i 20. stoljeća kroz koja se mijenjao njegov status. Uz status mijenjali su se i priređivači temeljnih liturgijskih knjiga ostavivši za sobom pravopisne i jezične priručnike u kojima je razrađena njihova koncepcija. Kad je riječ o jeziku *Misala* D. A. Parčića treba imati na umu da je taj jezik primjer hrvatskoga novocrkvenoslavenskoga liturgijskoga jezika i on se tiče samo jedne vrste glagoljičnih hrvatskih tekstova. U svoju poredbenu jezičnu analizu autorica je uključila samo autoritativne tekstove *Misala* (poslanice, psalmi, evanđeoski tekstovi, Red mise i molitve) te ih je usporedila s odgovarajućim tekstnim obrascima misala na kojima se temelji rekonstrukcija i oblikovanje hrvatske novocrkvenoslavenske

norme 19. stoljeća (od starocrkvenoslavenskih kanonskih tekstova: Assemanijevo evanđelje, Marijinsko evanđelje, Sinajski psaltir; za hrvatskocrkvenoslavensko razdoblje: Vatikanski *Illirico 4*, uz *Šišatovački apostol*; Berčićevi *Ulomci Svetoga pisma*; uključujući predstavnika razdoblja istočnoslavizacije hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga: *Karamanov misal*). Prije nego što krene na konkretne usporedbe, autorica očekuje „da će rezultati istraživanja potvrditi Parčićevo nastojanje da *Redom mise* podupre kontinuitet uporabe liturgijske knjige (svagdanja uporaba, razumljivost među svećenicima i u puku), odnosno da kroz ostale tekstove pokaže samostalnost i domišljatost u odabiru jezičnih i stilskih rješenja, premda nikada na način da ugrozi hrvatskocrkvenoslavensku normu, već, naprotiv, s namjerom isticanja njezine konzervativnosti s jedne i elastičnosti s druge strane.“ U daljnjem tekstu autorica predstavlja slovopis i pravopis hrvatskoga novocrkvenoslavenskoga jezika (*đerv, šta, jerovi*), te oblike tog istog jezika. U okviru opisa oblika hrvatskoga novocrkvenoslavenskoga jezika autorica daje opis Parčićeve rukopisne novocrkvenoslavenske gramatike. Parčićeva terminologija ukazuje na njegovu pripadnost zagrebačkoj ili ilirskoj školi. U njegovoj se rukopisnoj gramatici dobro uočava

inzistiranje na vezi između morfološke i tvorbe riječi. Svakom hrvatskom terminu pridružuje se latinski i/ili njemački ekvivalent. Upozorava na glasovne promjene i izgovornu vrijednost pojedinih slova (glagoljčna azbuka), međutim, poglavlja o fonologiji nema. Autorica nas podsjeća da termin *fonologija* nalazimo u našim gramatikama tek od polovice 20. stoljeća. U opisu deklinacijskog sustava Parčić kao kriterij razdiobe uzima vrste deklinacija a ne vrste riječi. Nakon toga slijedi opis sklonidbe ličnih zamjenica te glagoli i njihova razredba. Autorica je u knjizi nakratko svratila *pogled u češki novocrkvenoslavenski jezik i sintetizirala uvodna poglavlja*. Potom slijedi detaljna analiza *Parčićeva misala* u kojoj predstavlja elemente grafetičke koncepcije toga misala: scriptura continua, kraćenja riječi, ligature, interpunkcijapunktacija, veliko i malo slovo, bilježenje brojeva. Na kraju analize potvrđuje se više puta u knjizi spomenuto oslanjanje na izvornu hrvatskocrkvenoslavensku tradiciju (*Prvotisak*), čime se u kontekstu grafetičke analize potvrđuje načelo konzervativnosti. Grafemička razina analize uključuje analizu bilježenja *jerova* (slabi poluglas, vokalizacija poluglasa, jerovi u prefiksima i prijedlozima, jerovi na kraju riječi, u sredini riječi), bilježenje *jata* (u korijenskom morfu, u gramatičkom

morfu, u imperativu, imperfektu, u zamjenicama), bilježenje refleksa glasa /ɛ/ (u gramatičkim morfovima kod imenica, pridjeva, ličnih zamjenica, neličnih zamjenica, glagolskih oblika), bilježenje slogotvornog /r/ i /l/, bilježenje *đerva*, grafema *šta*, grafema *f* i alternacija *f/p*- *v*, suglasnička skupina *čr*, alternacija *v/b*, rotacizam, i druge glasovne promjene. Morfološka razina analize odnosi se na analizu imenica (deklinacije glavnih i sporednih promjena), zamjenica, pridjeva, brojeva, glagola (glagolski načini i vremena; participi). Autorica je odabrala i nekolicinu sintaktičkih i leksičkih odlika *Parčićeva misala*. Od sintaktičkih osobitosti govori se o temama iz sintakse padeža (genitiv umjesto akuzativa- kategorija živosti, genitiv negacije- slavenski genitiv), usustavljena su poglavlja o sintaktičkim funkcijama participa (supstantivizirani particip, atributna funkcija participa, funkcija sekundarnoga predikata, particip u funkciji situacijskoga determinatora objekta), o apsolutnim konstrukcijama i latinskim sintaktičkim prevedenicama, participskim i infinitivnim konstrukcijama, kondicionalu. Daje se pregled dvojine, odnosno pregled zastupljenosti gramatičke kategorije, pitanje sročnosti i uparivanja po broju. Analiza završava pregledom leksičkih osobitosti: leksičke dublete, leksičke varijante. Svaki od tih zasebnih pregleda

završava sintezom kojom se ukratko usustavljuje ono što je kroz analizu bilo predstavljeno.

U *Zaključku*, kao četvrtom dijelu ove knjige, autorica je usustavila sve što je prethodno rečeno čime je čitatelju omogućila brzi uvid u knjigu u cjelini. Mogli bismo reći da se zahvaljujući ovom *Zaključku* knjiga može čitati i od kraja, odnosno, nakon pročitano *Zaključka* čitatelj se može upustiti u čitanje razrade pojedinih poglavlja.

Za kraj recimo da su u knjizi su kroz poglavlja predstavljena teorijske i znanstvene spoznaje o mnogim segmentima hrvatskih pisama (npr. o podrijetlu glagoljice i ćirilice, o obloj i uglatoj glagoljici) i hrvatskih jezika (hrvatski crkvenoslavenski jezik, hrvatska redakcija crkvenoslavenskog jezika, hrvatsko crkvenoslavenski jezik), te hrvatske filološke povijesti.

Autorica je ispisala bibliografiju izvora koje je proučavala, navodi opsežan popis literature (312 bibliografskih jedinica) kojom se koristila i popis mrežnih izvora. Na kraju se nalazi popis slika i tablica. Tako veliki broj literaturnih jedinica upućuje nas na to da je autorica zaista detaljno proučila temu koju je

istraživala, a ovim je popisima omogućila čitateljima da se samostalno upute u istraživanja filološkog djelovanja D. A. Parčića.

Spomenimo i to da autorica vrlo često ulazi u digresije koje nisu uključene izravno u glavni tekst nego se nalaze u natuknicama. Možemo slobodno reći da nije riječ o klasičnim natuknicama nego o znanstvenim izletima u područja koja se odnose na glavnu temu ali nisu njezin sastavni dio. No, i kao takve, to su pravi stručni članci bez kojih bi knjiga bila znatno siromašnija i koji pružaju uvid u kontekst bez kojih glavni sadržaj knjige ne bi bio cjelovit. Tim je natuknicama znatno obogatila i knjigu i onoga tko knjigu čita.

Na kraju dodajmo da je Nagrada koju je HAZU dodijelila Veri Blažević Krezić zaista zaslužena o čemu se može osvjedočiti svatko tko ovu knjigu uzme u ruke i krene u avanturu istraživanja filološkog djelovanja Dragutina Antuna Parčića iz prošlih i suvremenih perspektiva. Uzlet nacionalne filologije potkraj 19. stoljeća našao je svoj najprimjereniji odgovor u uzletu kroatistike na početku 21. stoljeća.

Tanja Kuštović